

La 27 ianuarie 1972 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea pictorului și militantului pe țărîm socialist Octav Băncilă, a cărui comemorare este înscrisă în calendarul manifestărilor culturale UNESCO. Cu acest prilej s-au organizat expoziții comemorative la Iași și Craiova. De asemenea, s-a organizat o amplă expoziție omagială la Muzeul de artă al R.S. România.

La o mai bună cunoaștere a personalității artistului au contribuit și o serie de manifestări culturale organizate în întreaga țară.

Născut la 27 ianuarie 1872, în satul Corni de lângă Botoșani, Octav Băncilă își va petrece copilăria și adolescența în casa surorii sale, Sofia Nădejde. Este cunoscută casa din strada Sărării din Iași unde se redacta revista „Contemporanul”. Faptul acesta are o importanță considerabilă asupra formării lui Băncilă. Ideile progresiste, adăugate amintirilor puternice pe care le-a păstrat din lumea satului, explică angajarea socială viitoare a pictorului și a operei lui.

Studiază artele plastice întâi la Iași cu Gheorghe Panaiteșcu-Bardasare și Gh. Popovici, apoi la München cu Raub, Gysis și Haschbė. În Germania va cunoaște secesiunea, care se înscrie în șirul experiențelor de tinerețe ale pictorului. Este o fază depășită destul de repede datorită legăturilor de structură pe care Băncilă le are cu realitatea românească. Înscrisa în această realitate românească se face pe două coordonate: una tematică și alta de realizare plastică, ambele avînd o parte de tradiție și una de inovație.

Din punct de vedere tematic, Băncilă descinde din Grigorescu, Andreescu, Luchian, vădînd aceeași preocupare constantă pentru viața satului. Primele lucrări cu tematică rurală ale pictorului, expuse în expoziția din 1900 de la Iași sau cele lucrate în 1904-1905 — peisajele de la Gura Holdiței — păstrează chiar nota idilică a lui Grigorescu. Caracterul idilic va dispărea însă din opera cu subiect rural a lui Băncilă. Țăranii lui vor fi din ce în ce mai aproape de realitate. Munca, lipsurile apar în fețele supte, cu o tristețe dramatică în priviri. Reacția presei va fi imediată. Băncilă este acuzat de poporanism, acuzație nefondată dacă ne gîndim că în 1905, sub influența revoluției ruse, apar în opera lui primele două portrete de muncitori.

Cu aceste portrete și mai ales cu opera pictată începînd din 1907 descoperim partea de inovație a operei lui Băncilă. Ea apare odată cu conturarea unei a doua etape a creației pictorului, caracterizată printr-o problematică socială. Răscola țărănească din 1907 îl influențează puternic pe Băncilă. Ciclul de 12 lucrări dedicat răscoadelor are mare răsunet în epocă.

Octav Băncilă, *Autoportret*, 1938

Octav Băncilă, *Paz*, 1915

Pictorul este contestat de presa oficială, care încearcă să-l prezinte ca pe un agitator socialist ce lansează manifeste pictate. Tehnica nouă folosită de el servește această încercare. Tușa nervoasă, puternică, care aruncă pe plință un strat gros de culoare este neobișnuită pentru public. Aspectul oarecum academic al expozițiilor vremii contrastează cu această „zidărie nedrișcuită”, cum o numește Francisc Șirato.

Petru Comarnescu (Anton Coman) remarcă trei etape în creația lui Băncilă: o primă etapă de formare, cu căutările de tehnică inerente și în care am deosebit noi și ușorul idilism de sursă grigoresciană, o a doua etapă cuprinsă aproximativ între 1907–1917, în care ancorarea socială a pictorului este deosebit de puternică și, în sfârșit, o ultimă etapă între 1917–1944, în care omul Băncilă este la fel de prezent în realitate, în viața socială, dar pictorul nu mai găsește accentele puternice din etapa anterioară.

De fapt, citeva teme traversază, de la un capăt la altul, opera lui Băncilă. Mă refer la 4 aspecte ale operei. Un prim aspect apare în jurul anului 1900. Sint evreii săraci din Tîrgul Cucului: „Emigranțul”, un fel de epilog parcă la „O afacere bună”, amindouă sugerînd goana continuă după existență. Ideea se continuă cu figura chinuită a „Peticarului”. Mîinile tremurînde care se sprijină una de alta pentru a băga atîta în ac, maldărul de petice multicolore din care încearcă să refacă o haină, contrastul puternic între albul cămășii și roșul petecului, și atmosfera întunecată a restului lucrării ne duc într-o lume dramatică. Aceeași figură aproape, dar mai puțin apăsată de ani, cu spatele ceva mai drept, ne-o oferă „Croitor bătrîn” din 1913. Amindoi sint continuarea „Aparului” din 1901 și amindoi sint în vădită contradicție cu cupiditatea „Zarafului”. Avem aici o altă psihologie și o altă manieră de lucru. Focarele de lumină care ne fixează centrele de interes ale lucrării: figura deformată de lăcomie la vederea galbenului și mîinile uscate strînse în același gest de egoistă posesiune, ne arată un portretist de înaltă clasă.

Tot contradicțiile de clasă apar și în lucrările cu țărani, începînd cu ciclul de lucrări dedicat Răscoalei din 1907. Este o frescă a condițiilor sociale care au determinat răscoala, începînd cu figura descărnată și tragică a bătrînului țăran din Broșteni (lucrarea „Înainte de 1907”) și terminînd cu îndemnul la consemnarea evenimentelor. Din nefericire nu toate lucrările s-au păstrat. Putem remarca însă, chiar

lin fotografii, modul de rezolvare plastică. Contrastele de culoare puternice, creind sentimentul de dramatism, peneșula largă cu aceeași aruncare a straturilor de culoare de care am vorbit, sînt în concordanță deplină cu conținutul lucrărilor. Albul cămășii țăranului din „1907”, profilat pe cerul întunecat, aiat de linia roșie a focurilor de la orizont se unește cu expresia îngrozită, de animal hăituit, a răsucăturii, cu celălalt alb, al ochilor țărănilor căzuți. Aceleași contraste le întîlnim în „Recunoașterea”, ncrare cunoscută numai din fotografii, impresionantă prin profilarea în imensitatea cîmpiei a disperării femeilor, dominate de brațele ridicate pentru blestem. Apoi se lasă pacea; pacea de suprafață, pacea în care doi bătrîni își povestesc ororile văzute – „La sfat” – și în care o profesoară arată copiilor o carte de istorie cu trei date semnificative pentru trecutul românilor: 1848, 1888, 1907 (compoziția „Historia”).

Alături de acest ciclu, avem lucrările cu momente din viața zilnică a satului, „Cosași” formînd pe te mări de culoare în lumina soarelui, care ne aduc aminte că fie și indirect – toți pictorii noștri din prima jumătate a secolului al XX-lea învață culoarea la școala impresionismului, sau „Întoarcerea de la cîmp”, care demonstrează suportul realist al operei lui Băncilă.

La numai 8 ani după 1907, Băncilă își va pune din nou penelul în slujba luptei sociale: va protesta împotriva războiului.

Sînt scene simple ca: „Plugarii” sau „Dimineața la sapă”, care înfățișează sugestiv nemiloasa exploatare a țărănilor. Sînt alte scene, vădit protestatere ca „Pax”, „Revoluția și dreptatea”, care ne duc cu gîndul la un alt aspect al operei lui Băncilă, figura muncitorului. Am văzut că muncitorii apar în opera lui Băncilă din 1905. Este o noutate tematică și este în același timp o noutate în modul de tratare. Apare conștiința de sine a acestor oameni, tratați, de obicei, în forme puternice, cu figuri aspre, cu priviri îngîndurate, dar scrutătoare.

Cea mai reușită lucrare de acest gen este „Muncitorul” din 1911. Gama cromatică și în special tratarea puternică a brațelor, sugerînd forța latentă, rețin atenția. Este, într-un fel, un prolog al lucrării „Pax”, foarte cunoscută de altfel. Forța muncitorului care îndoie sabia, mușchii reliefați în centimetri de culoare, în tușe nervoase, coloritul, fac din lucrare o dublă reușită: tematică și plastică în același timp. Este evidentă înțelegerea lui Băncilă pentru rolul și forța acestei clase relativ nou apărută în țara noastră. O altă lucrare „Muncitorul și țăranul” este concludentă din acest punct de vedere. După primul război mondial forța combativă a operei lui Băncilă scade. Va relua numeroase teme din etapa anterioară dar fără aceeași vigoare, „Șomerul” din 1935 nu mai are puterea de convingere din „Grevistul”. Forța pe care o sugerează brațele încrucișate ale grevistului dispăre acum. „La paradă” din 1925 este poate ultima lucrare de critică socială a lui Băncilă. Continuă și ea o linie începută în 1898 cu „Recrutul”. Este critica armatei vremii și a oficialităților, potențată în „La paradă” prin contrastul inimaginabil între cei doi invalizi și marea de drapele multicolore.

Ultima perioadă de creație a lui Octav Băncilă este dominată de preocuparea pentru flori, nuduri, peisaje, naturi moarte. Ea se adaugă unui mai vechi interes pentru portret.

Cântările de expresie plastică se diversifică în acești ultimi ani. Băncilă realizează cîteva excelente lucrări cu flori, în special cu ghiocei. Ar fi însă interesant de semnalat deosebirea dintre florile lui și florile lui Luchian. Băncilă nu va reuși niciodată să dea florilor autonomia pe care le-o dădea Luchian. Poate pentru că este în primul rînd un pictor al omului, al vieții acestuia și involuntar vede florile numai în acest context. Poate de aici vine și acea preferință pentru flori modeste, modeste cromatic dacă se poate spune așa. Preferințele lui merg către ghiocei, „Floarea săracului”. Desfășurarea rafinată de culori prețioase a lui Luchian nu va apărea în florile lui Băncilă așa cum peisajele sale nu vor reuși niciodată sau aproape niciodată să aibă o largă respirație atunci cînd omul nu este prezent.

Întreaga operă a lui Băncilă trăiește numai în contextul vieții omului fie că este vorba de raporturile pe care le-am amintit, de familia sa, de portrete de copii sau de țigăni.

Așa se și explică marea popularitate a lui Băncilă în epocă. Figura pitorească a acestui moldovean săfîtos era cunoscută în tot Iașul. De altfel prezența lui continuă în atmosfera socială și spirituală a orașului nu putea trece neremarcată. Militant social, profesor care a format pictori de seamă ai Iașului, artist, Băncilă este o personalitate de tranziție a plasticii românești. Păstrează dragostea pentru om, pentru țăran în special, a înaintașilor și aduce o pictură din planuri suprapuse de culoare, în armonii puternice, în care culorile primare se alătură și se exaltă. Băncilă este un pictor pentru care realitatea se poate transpune pe pînză numai prin culoare. Controversat în epocă, ignorat de critică dar avînd în permanență o largă popularitate în rîndurile publicului și în special ale celui ieșean, opera lui Băncilă își găsește în actualitate adevărata dimensiune.